

met bredere economische en technische ontwikkelingen zoals het 'Fordisme' en anderzijds met de ontwikkeling van psychoanalyse en sociale wetenschap en het werk van Freud en Weber. Het zal weinig lezers van dit tijdschrift verbazen dat Max Weber als inspirator van verschillende redeneringen — impliciet en expliciet — overal in het boek opduikt. De betere eerste of tweedejaars studenten — gebruikers van dit boek — kan het belang van Weber voor de maatschappijgeschiedenis haast niet ontgaan, maar de relatie wordt in het boek niet neergeschreven.

Eén van de manco's in de ogen van de recensent is de wijze waarop de ontwikkeling van sociale relaties en verhoudingen in het boek wordt besproken, of liever aan wordt voorbijgegaan. Daarvan zijn verschillende verrassende voorbeelden te noemen, hier moet een enkel voorbeeld volstaan. De bespreking van de groeiende arbeidersbewegingen rond de wisseling van de negentiende en twintigste eeuw (236-238) wordt niet verbonden met de behandeling van de toenmalige 'sociale politiek' (243-245) en politieke partijen. (250-252) De enige relatie die er wordt gelegd is die van Bismarcks antisocialisten-strategie, maar géén informatie over de onderlinge verzekeringen, of over reformisten en radicalen en hun discussies. Stakingen spelen in het boek vooral in Italië rond 1918 een rol, met een enkele verwijzing naar drie andere landen (259) en keren met een grafiek terug na de Tweede Wereldoorlog in een betoog over de geringe stakingsactiviteit in Nederland. (296) Stakingen worden niet als een vorm van arbeidsconflict besproken en niet in verband gebracht met de economische conjunctuur of sociale politiek, of, eventueel in vergelijking met het Luddisme, met transitie in de economische structuur.

Een ander manco is de wijze waarop in het boek met informatie en referenties wordt omgesprongen. Het boek bevat een literatuurlijst die bedoeld is voor verdere studie, niet als verantwoording naar collega's zo wordt gesteld. (7) Maar in de loop van het betoog wordt regelmatig verwezen naar opvattingen en argumentaties van andere auteurs die niet in de literatuurlijst voorkomen. En in de lijst ontbreekt het één en ander dat er wel in had mogen staan voor de ijverige student. Er zijn bijvoorbeeld geen verwijzingen naar het werk van R. Cameron, H. Kaelble, M. Daunton of J. L. van Zanden.

In het nieuwe maatschappijhistorische handboek zijn duidelijk andere keuzes gemaakt dan in het oudere boek van Van Dijk dat expliciet juist een sociale focus kende. De keuze van Altena en Van Lente voor een benadering vanuit de aspecten economie, cultuur en politiek leidt soms tot spannende besprekingen, maar ook tot duidelijke beperkingen. In de ogen van de recensent zijn de auteurs dan ook niet volledig in hun opzet geslaagd.

Maarten Duijvendak

MIDDELEEUWEN

B. Koene, J. Morren, F. Schweitzer, *Midden-Kennemerland in de vroege en hoge Middeleeuwen. Het land, de bewoners en hun heren tussen 700-1300* (Hilversum: Verloren, 2003, 192 blz., ISBN 906550 774 4).

Midden-Kennemerland, het gebied met de huidige gemeenten Velsen, Beverwijk en Heemskerk, speelde volgens de auteurs een cruciale rol in de geschiedenis van het vroege Holland. De strook tussen de zee en het IJ ('Holland op zijn smalst'(5)) was een strategische locatie. De meest noordelijk gelegen Romeinse forten waren er gelegen en eeuwen later vestigde Bonifatius zijn missiepost in Velsen. In de dertiende eeuw verrees in hetzelfde gebied een groot aantal burchten om invallen tegen te gaan.

De auteurs behandelen de periode 700-1300. Deze periodisering is gekozen, omdat gebeurtenissen van rond 700 voor het eerst in teksten beschreven worden. Rond 1300 vonden ingrijpende gebeurtenissen plaats, Beverwijk kreeg zijn stadskeur in 1298 en er was de beslechting van de strijd met de Westfriezen om enkele zaken te noemen. Daar geschreven bronnen voor de vroege periode schaars zijn, is er verder gebruik gemaakt van archeologische data en landschapsinformatie. Toponomie, verkavelingspatronen en dergelijke verschaffen aanvullende gegevens. De auteurs erkennen dat door het gebrek aan bronnen veel vragen niet of slechts ten dele beantwoord kunnen worden.

Eerst iets over de indeling van de publicatie. Na het woord vooraf zijn zestien topografische kaarten van Kennemerland opgenomen, waarnaar regelmatig verwezen wordt. Deze kaarten zijn onontbeerlijk voor lezers die niet goed bekend zijn met het gebied. Het geheel is onderverdeeld in zeventien hoofdstukken en sluit af met een literatuurlijst en een uitgebreid register. Dit register bevat namen van personen, groepen van personen, veld-, huis- en plaatsnamen, kortom uitermate bruikbaar.

Als eerste wordt de natuurlijke context van Kennemerland geschetst. Het landschap was waterrijk en veranderlijk, hetgeen bepalend was voor de vraag waar nederzettingen ontstonden. Vervolgens komen de maatschappelijke verhoudingen aan bod. Het Friese recht, de Germaanse rechtspleging en de Frankische invloeden worden besproken en verder nog het hofstelsel en het ontstaan van het feodale stelsel. De auteurs betogen dat het Friese koninkrijk van Aldgisl en Radbod het gehele Nederlandse kustgebied besloeg. Dit koninkrijk met als centrum de Noord-Nederlandse (dit is niet zeker!) gebieden was expansief. Voor Friese auteurs was het aantrekkelijk het verband te leggen met de opmerkingen van Tacitus over het Friese koningschap. Vraag is of de etnische en/of politieke continuïteit in dezen waarschijnlijk is.

Met de komst van de Franken kwam het missiewerk van de grond, Willibrord's naam is hiermee verbonden. Goederenlijsten van de kerk van Utrecht en oorkonden voor Echternach lijken er op te wijzen dat Willibrord onder andere de kerk van Velsen in bezit had. In de negende eeuw viel het Karolingische rijk uiteen en kwamen delen van de kustgebieden in handen van de Noordmannen. Na een periode van strijd trok de graaf de macht naar zich toe.

Het mannenklooster van Egmond, rond 980 gesticht, was nauw verbonden met het grafelijk huis van Holland. Door de vele schenkingen werd Egmond in de regio een belangrijke economische factor. De plaatsen Velsen, Beverwijk en Heemskerk en hun ontstaansgeschiedenis komen aan de orde. Een zoektocht naar het domein van Adrichem, hoofdstuk 5, hoort hier bij. Belangrijke personen, families en hun huizen passeren de revue. Personen als Gerard van Velsen en geslachten als Van Brederode, Persijn en hun genealogische verbanden worden onderzocht en waar mogelijk verbonden, al zijn deze bevindingen in een aantal gevallen speculatief, iets wat de auteurs erkennen.

Een kwestie is de problematiek rondom de 'welgeborenen'. Koene is een pleitbezorger van de ideeën van I. H. Gosses. Laatstgenoemde zag in de welgeborenen een relict van vroege adeldom. Er waren volgens hem twee soorten adeldom: een feodale en een prefeodale. De welgeborenen stamden af van de prefeodale adel, mogelijk zelfs van een niet-Friese bovenlaag. Historici als P. W. A. Immink, J. M. van Winter en A. Janse plaatsten vraagtekens bij deze hypothese, aangezien hun optreden in de twaalfde en dertiende eeuw juist wijst op feodale niet-edele ridderschap. Koene beschouwt de welgeborenen als nazaten van een Frankische bovenlaag, die zich in de achtste eeuw in het noorden zou hebben gevestigd. Daarmee wijst hij de opvatting af dat zij nazaten waren van ridders en knapen uit de dertiende eeuw die hun sociale niveau niet hadden weten te handhaven, zoals Van Winter en Janse betogen.

De auteurs hebben veel en gedetailleerde informatie samengebracht, wat helaas niet betekent

dat de samenhang altijd even duidelijk is. Met betrekking tot de ‘welgeborenen’ hebben zij mij niet kunnen overtuigen.

G. A. C. Boon

H. van Lengen, R. Driever, W. Koppers, ed., *Die friesische Freiheit des Mittelalters — Leben und Legende* (Aurich: Ostfriesische Landschaft, 2003, 512 blz., €45,-, ISBN 3 932206 30 4).

In de zomer van 2003 was in Emden en Aurich een tentoonstelling te bezichtigen van de Ostfriesische Landschaft over de middeleeuwse Friese vrijheid. In het kader daarvan werd over dit thema een boek gepubliceerd, dat als *Begleitungsband* bij de tentoonstelling diende. Het gaat om een lijvig, fraai geïllustreerd boekwerk, waarin vijftien auteurs aspecten behandelen van de Friese vrijheid. Zowel de politieke en sociale werkelijkheid (*Leben*) als de ideologische verwerking, van de Middeleeuwen tot de twintigste eeuw (*Legende*), komen aan bod. De hoofdstukken zijn steeds door erkende specialisten geschreven. De samenstellers hebben hun blijkbaar niet gevraagd iets origineels te leveren, gebaseerd op eigen nieuw onderzoek. Een groot deel van de inhoud is namelijk al eerder in een andere vorm gepubliceerd. Slechts enkele hoofdstukken zijn nieuw en uitvoerig geannoteerd. In de overige wordt volstaan met een literatuurlijst.

Veel aandacht wordt besteed aan de ‘vrije’ *Landesgemeinden* die in de vroege dertiende eeuw in de bronnen verschijnen en dan bestuurd blijken te worden door jaarlijks gekozen *consules*, die geen verantwoording schuldig zijn aan een vorst. In een gedetailleerd en goed gedocumenteerd hoofdstuk bespreekt Hajo van Lengen de territoriale indeling van deze landen, van Westergo in het westen tot Wursten aan de overzijde van de Weser, waarna hij in een volgend en eveneens fraai hoofdstuk de voorstellingen bespreekt die als symbolen van de Friese vrijheid op de zegels van de verschillende landen staan afgebeeld. Wel gedetailleerd, maar allerminst nieuw is het hoofdstuk van Ehbrecht, die de Friese landen als ‘landvredeverbonden’ schetst, die er echter niet in slaagden het vetewezen in de maatschappij te beteugelen. Ehbrecht gaat ook in op het nog steeds wat raadselachtige verschijnsel van de gezworenen van de Upstalboom, een soort college van vrederechters die de vrede in *tota Frisia* moesten bewaren. Dit hoofdstuk is grotendeels gebaseerd op oudere publicaties van zijn hand. Ook Heinrich Schmidt, die de ideologie van de Friese vrijheid behandelt, doet dat op basis van eigen ouder werk, evenals Oebele Vries, die schrijft over de vrijheid als ‘Randproblem’ van het Rijk in de vijftiende eeuw.

Origineler is het stuk van Hans Mol, die het dichte netwerk van kerken en kloosters in Friesland in verband brengt met de behoefte aan identificatiepunten bij de lokale elite, die — ook een vorm van ‘vrijheid’ — zelf de zeggenschap over personeel en goederen behielden. Wat de parochiekerken betreft bleef dat zo in de vijftiende en zestiende eeuw. Het werd zelfs versterkt als gevolg van de reformatie, toen de principiële zelfstandigheid van de plaatselijke kerk theoretisch werd onderbouwd. Ging men in Friesland daarom zo gretig over naar de nieuwe leer? De kloosters waren echter in de vijftiende eeuw sterk ‘ontfriet’ en konden na de reformatie zonder veel weerstand worden opgeheven.

In de laatste hoofdstukken van het boek wordt verteld hoe de Upstalboom in de negentiende eeuw uitgroeide tot een belangrijke *lieu de mémoire* voor Oostfriezen. Frieswijk besluit de bundel met een hoofdstuk over de veel kortere geschiedenis van het monument op het Rode Klif bij Warns, waar sinds de Tweede Wereldoorlog de overwinning op de Hollanders in 1345 wordt herdacht.